

AZ ÚJ ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANTERV ÉS A KÖNYVTÁRAK

PÁPAYNÉ KEMENCZEY JUDIT

Az új általános iskolai tanterv fokozatos bevezetésének derekán, a negyedik tanévben járunk, s könyvtáros körökben még mindig nem csillapodnak a viták. Továbbképzéseken, tanácskozásokon ma is újra megismétlődő, nyitott, tisztázandó kérdés: hol legyen az igazi színtere a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek oktatásának, a tanulók olvasóvá nevelésének? A gyerekek önművelési igényének kialakítását elsősorban kinek kell vállalnia: az iskolának és könyvtárának, vagy a közművelődési könyvtáraknak? Közülük melyiknek mit kell tennie a nevelési és oktatási terv sikeres megvalósításáért? A feladatokból és terhekből kinek mennyit és milyen felelősséggel kell vállalnia?

Mi lehet a vita indítóoka? Az, hogy *a gyerekek könyvtári szolgálatában mindmáig nem alakult ki egészséges munkamegosztás*. Az iskolai és a gyermekkönyvtári feladatok – mert a funkciókat nem gondolják végig, vagy éppenséggel figyelmen kívül hagyják – a gyakorlatban keverednek, összemosódnak a gyűjtőkörök is.

A közelmúltig az általános iskolák zömében a kölcsönzésre szánt „szórakoztató” gyermekszépirodalom jelentette az állomány és a gyarapítás törzsét, s ezt az igazgatók, a nevelők ritkán kifogásolták. Csak kevés helyen érezték és kezelték saját munkájuk eszköztárának e gyűjteményt. Az iskolai könyvtár tehát általában nem vált a tanítás nélkülözhetetlen műhelyévé. Az állománynövelés lassúsága, a szűkös elhelyezés, a csupán néhány órás könyvtárosi munkakör egyaránt jelzi: a könyvtár olvasnivalóival nem oktatási, legföljebb a „hasznos időtöltés” nevelési célját szolgálta. Ezért a közművelődési könyvtárakkal szinte azonos arcú gyűjtemények jöttek létre. (Igaz, hogy már 1959-ben megjelent a kezelési szabályzat, amely elvben leszögezte, hogy az iskolai könyvtárban nincs helye sem a pedagógus, sem a gyermek számára a „csak” szórakoztató irodalomnak.)

A felszabadulás utáni közel négy évtized alatt a korszerűen gondolkodó pedagógusoknak és könyvtárosoknak sem sikerült gyökeresen megváltoztatni ezt a korábról, még a népiskoláktól örökölt szemléletet: a könyvtár célja elsősorban (vagy kizárólag) az olvasás, a szépirodalom megkedveltetése és csak másodlagosan az ismeretszerzés, az ismeretbővítés forrása. E megítélés természetes következménye lett: az iskolai taneszközgyűjtemények fejlesztése mellett elmaradt a könyvvásárlás üteme.

A hiányos gyűjtemény eddig nem okozott nagyobb gondot, mert az említett feladatot senki sem kérte számon, vagy azt a település közművelődési könyvtárára is át lehetett hárítani.

Annál is inkább, mert a közművelődési könyvtárak – főként a gyermekrészelek – erőteljesen fejlődtek. Gyakran az újat akaró pedagógusok segítőtársaivá is váltak: sűrűn

helyet adtak tanítási óráknak, iskolai könyv- és könyvtárhasználati foglalkozásoknak.

Most, az új tanterv bevezetésekor a két intézménytípusnak a maga feladatát vállalva kellene helytállnia, – s mindkét részről a zavart látjuk.

Az iskolát – a hosszas előkészítés ellenére is – váratlanul érte a könyvet használató oktatás kötelező jellege. Hiányzik a megfelelő belső bázis: nincsenek meg a szükséges könyvek, vagy ha igen, oly kevés példányban, hogy az új módszer megvalósítása így – enyhén szólva – nehézkes. A tanterv szigorú előírás: követelmény a könyv- és könyvtárismeret tanítása. Ám nincs iskolai gyűjtemény, de: ott a megszokott közművelődési. És már az első tanévben győzött a kényelem: a gyermekszolgálatokat előzönlötték az iskolai osztályok. Az oktatási feladatok valóra váltása áthárult egy külső intézményre!

A közművelődési könyvtárak zavara? Az elmúlt években az osztályfoglalkozások oly gyakorivá váltak, hogy az eredeti funkció teljesítésére alig jutott idő, s most, amikor a könyv- és könyvtárismeret az iskolában tanítandó anyag szerves része lett, a gyermekkönyvtárosok úgy érzik – elvileg – feladat nélkül maradnak.

Látszólag távolról indultam a címben megjelölt témám kifejtéséhez, de szükség volt e nagy kitérőre, mert addig nem beszélhetünk munkánk részleteiről, amíg az egyes könyvtárak rendeltetése ennyire tisztázatlan a pedagógusok, az iskolavezetés és helyenként a könyvtárosok előtt is.

Két könyvtártípust emlegettem, nem véletlenül, mert már előjáróban is szerettem volna érzékeltetni, hogy *az új nevelési és oktatási terv megvalósításában*, a gyerekek személyiségformálásában egyaránt *szükség van mind az iskolai, mind a közművelődési könyvtárra*. Egyik léte sem felesleges. A fontos: végre ki-ki a saját dolgát tegye, s egészséges munkamegosztás jöjjön létre. Az eddigi felesleges párhuzamosság helyett az egymás tevékenységét kiegészítő, hatékonyan együttműködő intézményekről beszélhessünk.

Az előzőekből világosan következik: a tantervi feladatok megosztásához első lépésként *az egyes könyvtárak funkcióját* kell újra leírunk, azt, hogy milyen célra létesültek, mire használhatók fel.

Az iskolai könyvtár állományának alakításával és a gyűjtemény felhasználási módjával egyaránt *az iskola napi munkáját szolgálja*: a könyvek az oktatás segédeszközei, a szolgáltatások az oktató folyamat szerves részét képezik. Valójában itt is tanítás folyik: a gyerekek – többnyire szervezett keretekben, meghatározott (tan)terv szerint – tanulják az információgyűjtést, a könyv- és könyvtárhasználatot. Fő feladata tehát, hogy olyan tevékenységi formát alakítson ki, amellyel szoros kapcsolatot teremthet a könyvtár használata és az iskola oktató munkája között.

A közművelődési könyvtárak legfontosabb jellemzője a kötetlenség és a *személyre szóló szolgáltatás*.

Minden gyermeki kérés egyenrangú (függetlenül a kérdező életkorától és az érdeklődés irányától): az egyszeri vagy a speciális igény teljesítése ugyanolyan figyelmet érdemel, mint a tanuláshoz kért segítség.

A gyerekek *szórakozni, kíváncsi* kérdéseikre választ kapni vagy *tanulni* jönnek a könyvtárba. A könyvtáros számára fontos, hogy a gyermeki kívánságokat – azaz a könyvtárral szemben támasztott követelményüket – *ebben a rangsorban* elismerje, s uralkodó

tevékenységi formává válják munkájában az olvasás egyéni irányítása, segítése. Az állomány összetétele is e hármasságot tükrözi, sok a szórakoztató szépirodalom, és gazdag választékot nyújt az egyéni hobbikhoz.

Míg az iskolai könyvtár főként a kutatóvágyat ébreszti fel, a közművelődésben azt is „megtanulják” a gyerekek, hogy a könyvek nemcsak tájékoztatást és segítséget nyújtanak, hanem örömet is jelenthetnek olvasóiknak.

Mind gyakoribb, hogy a községekben vagy a nagyvárosok lakónegyedeiben nincs külön iskolai és közművelődési könyvtár, hanem egy, integrált intézmény működik, ennek nehezebb a feladata, mint külön-külön bármelyiké, mert mindkét tevékenységi körnek egyszerre és maradéktalanul kell megfelelnie.

Talán szakmai közhelyként hat mindez, de néha – különösen tisztázatlan helyzetekben – nem árt feleleveníteni a közismert megállapítások eredeti és teljes jelentését.

Ezek után már könnyebb a könyvtárosi vitában állást foglalni, s egyszerűbb leírni: *milyen feladatok hárulnak a könyvtárakra a tantervi célok megvalósításakor.*

A megújuló általános iskola nevelési és oktatási célja, hogy a 8. osztályt befejezők természetes igényévé válják megszerzett műveltségük rendszeres gyarapítása. S ehhez az esztendőök során a gyerekek fokozatosan el is sajátítják az aktív, önálló ismeretszerzés módszerét: az új tantervben külön – nyolc évre szóló – tanítási anyagként szerepel a könyv- és könyvtárhasználati képzés. (Nem részletezem ezt az oktatási tárgykört, mert e lap hasábjain már 1979-ben ismertette Csulák Mihály¹, és önálló füzetben a Könyvtár-tudományi és Módszertani Központ is megjelentette.²

Hogy *a tanulók* a könyvtárban biztosan eligazodva *megtalálják* a megfelelő könyvet, a keresett *információt*, *erre a szaktanár tanítja őket.* A tanterv szerint is: „a tanítási órákon... kell kialakítani az önképzés igényét és képességeit”.³ A helyszínből természetesen következik: *az iskola könyvtári gyűjteményének segítségével!*

Ennek egyik színtere lehet az iskola központi könyvtára a maga szakszerűen kialakított rendjével és feltáró apparátusával, a másik az osztálykönyvtárak: a tantermekben elhelyezett kézikönyvek gazdag és sokpéldányos sora. Az órán minden műnek kéznél kell lennie, amelynek ismeretét, használatát megkívánjuk a tanulóktól, illetve amelyben a felmerült kérdésekre a helyes választ azonnal megkereshetik. Osztályonként, szaktermenként változik a kiskönyvtár összetétele, tartalma. Fontos szabály: az alapvető szótárak, lexikonok egyetlen teremből sem hiányozhatnak, s legyenek meg – legalább a csoportmunkához elegendő mennyiségben – a szaktárgy sűrűn forgatott kézikönyvei. Csak így képzelhető el a könyvek természetes, informatív használata.

Megengedhetetlen, hogy az iskolai gyűjtemények megfelelő fejlesztését hol túlzott igénynek, hol fölöslegesen párhuzamos vásárlásnak ítéljék. A kézikönyvek többpéldányos beszerzése nem fölösleges költségek, hanem elengedhetetlen szükséglet: a korszerű tanítás feltétele, mert csak ez ad lehetőséget arra, hogy a tanulók munkaeszközként, egyszerre használhassák. Aki nem látja a feladat fontosságát, magát a tantervet, megvalósítását is akadályozza.

Összegezve: *a könyvhasználató oktatómunka bázisa az iskola saját könyvtára. A tantervi feladatok teljesítésére szervezi gyűjteményét és szolgáltatásait.*

Mint minden summázó kijelentés, ez is csak rövid tartalmi foglalat, a *mit* és a *hogyan* részleteire a tanterv ad pontosabb felvilágosítást. És a tantestület tagjai, mert „a pedagógus választja ki – az adott lehetőségek határain belül – a művelődési, tapasztalati anyagot... [és az] elsajátítási módszert”.⁴ Az ő döntésük erősen befolyásolja iskolánként a gyűjtőkört, s ők határozzák meg a könyvtári foglalkozások tartalmát is.

A tanterv az iskolán kívüli nevelési tényezők sorában kiemelt szerepet juttat a közművelődési könyvtáraknak. „Az iskolai munkára építve, azt kiegészítve hozzájárulnak a gyermekek sokirányú művelődési igényeinek felkeltéséhez és kielégítéséhez... a tehetség-gondozáshoz.”⁵ A gyermekszolgálatok biztosítanak lehetőséget arra, hogy a tanulók „növekvő önállósággal szilárdítsák meg, mélyítsék el, egészítsék ki a tanítási órán szerzett ismereteiket”.⁶

Adjanak alkalmat új ismeretek felfedezésére is, „olyan ismeretek elsajátítására, amelyek legeredményesebben a tanítási órán kívül szerezhetők meg”.⁷

Az olvasásirányítással az iskola segítségével lehetnek „az elmaradó tanulók felzárkóztatásában, hozzájárulhatnak az eltérő kulturális környezetben élő gyermekek műveltségének kiegyenlítéséhez”.⁸

Sajátos nevelési feladat: a tartalmas, változatos szabadidős foglalkozások szervezése.⁹

S végül, talán a legfontosabb, a könyvtár megismerteti az általános iskolásokat „a számukra hozzáférhető, alapvető irodalmi, művészeti alkotásokkal”, segíti őket a művek helyes megítélésében, hogy önállóan meg tudják különböztetni „az esztétikailag értékeset és az értéktelent. Mindezek eredményeképpen fejlődjék [a tanuló] fantáziája, gazdagodjék élmény- és érzelmvilága, mélyüljön el világnézete”.¹⁰

A tantervi idézetek sorjázása után (s a funkciók ismeretében) világosan szembetűnik az iskolai és a közművelődési könyvtárakat megkülönböztető lényegi vonás: *a gyermekkönyvtáraknak nincs semmiféle oktató vagy oktató jellegű kötelezettsége*, az iskolát segítő munkájuk is egyértelműen nevelési tevékenység.

Nyilvánvaló az is, hogy a gyermekszolgálatok nem korlátozhatják, nem szűkíthetik le működésüket csupán a tanított könyv és könyvtárhasználati ismeretek gyakoroltatására. Az iskolai munka minden mozzanatába bekapcsolható a könyv, és minden gyermeki tevékenységhez ajánlhatunk olvasnivalót. A cél, hogy sokoldalúan ébresszék fel az igényt a tanultak, hallottak utáni további mélyebb búvárokodásra. De ehhez a *teljes tanterv ismerete* szükséges! Tudni kell, mit tanítanak az egyes osztályokban és a különböző tantárgyak keretében, csak így adhatók kézbe a tanultakat részletesebben kifejtő vagy kiegészítő olvasmányok.

A tájékozódás után a legfontosabb lépés, az együttműködést biztosító kapocs: a tájékoztatás. A közművelődési könyvtáros permanens tevékenysége állományának és szolgáltatásainak propagandája. Egyrészt a pedagógusokkal kell megismertetnie, mit nyújthat könyvtára tanítványaiknak, másrészt a gyerekeknek személyre szólóan – érdeklődésüknek, tudásszintjüknek megfelelően – kell az irodalmat ajánlania, kedvet ébresztenie bizonyos művek iránt.

Törekedni kell arra, hogy az információgyűjtést az általános iskolások ne csak az oktató anyag egy részének tekintsék, amelyre a tanulás befejeztével nincs tovább

szükségük. Önművelési készségük gyakorlati tudás és egyben kialakult belső szándék is legyen, a könyvtárak használatának igénye váljon állandóvá. Ezért szükséges, hogy gyakran megforduljanak az iskolán kívül más (azaz a közművelődési) intézményekben is. De ekkor ennek a gyűjteménynek a kezelését tanulják meg, és ne csak általában a könyvtárismeretről kapjanak felvilágosítást.

Az önálló művelődés feltételezi, hogy a tanulók az iskolán kívül más intézményben is képesek ismereteket szerezni.

Gyakoroltassák és alkalmazzassák a gyerekek iskolában tanult könyvhasználati tudását. A referenzszolgálattal is késztessek önállóságra őket: használtassák mindig a tájékoztató, feltáró apparátust, még akkor is, ha könyvtáros segítségével keresik a művet vagy egy-egy információt.

A tanterv egyik új vonása a hármas követelményrendszer: az általánosan elsajátítandó törzsanyag mellett megjelöli felfelé a kiegészítő ismereteket, s lefelé a minimumot. A személyre szóló olvasószolgálat lehetőséget nyújt, hogy az elmaradókat – kíváncsiságukat felkeltő könyvekkel – a törzsanyag ismeretéhez segítsék, s a tehetségeseket – érdeklődési körükben – akár a kiegészítő tananyagot is meghaladó tudáshoz juttassák.

Mindehhez természetesen megfelelő gyűjteményt kell kialakítaniuk. *A legkisebb közművelődési könyvtárban is létre kell hozni a gyerekek kézikönyvtárát.* Itt kapjon helyet minden olyan mű, amelyet a tanítási órákon gyakran használnak. Arisztokratizmus kitiltani ebből a mesekönyveket, a Bölcs bagoly sorozat darabjait stb. A gyerekek számára is hozzáférhetővé kell tenni a telefonkönyvet, a menetrendeket, túratérképeket stb. Nem hiányozhatnak azok a folyóiratok sem, amelyeket tananyagként tárgyalnak.

A tanítás és a tanulás során a könyvön és folyóiraton kívül egyéb dokumentumokat is használnak.¹¹ Az AV-eszközökkel rendelkező könyvtárak vegyék meg az iskolai szemléltetés hangzó és képanyagát, hogy az olvasók az órán bemutatottakat újra meghallgathassák vagy megnézhessek. Ahol hanglemezt kölcsönöznek, ott a gyerekek vihessék haza az „iskolai szemelvényeket”. S végül: a felsősöknek nyissák meg a helyismereti gyűjteményt is.

Nehéz, de igen sürgős feladat, hogy még a legkisebb közművelődési könyvtárban is *legyen a gyerekolvasóknak szerkesztett szakkatalógus.* Ez az információkutatás legfontosabb segédlete, nem véletlenül került már az ötödikes tananyagba: a nagyobb gyerekkönyvtárak tapasztalata a bizonyosság, hogy felnőttek útmutatásával a tízévesek is eligazodnak az ETO rendszerében, négy évi gyakorlás után pedig középiskolás korukban már önállóan jól használják. De ehhez el kell készíteni a gyakorlóeszközt cédula vagy füzetes formában. S mert a gyermekkönyvállomány általában azonos (csak a példányszámok eltérőek) a kisebb egységek számára központi szolgáltatásként a megyék is kiadhatnák a gyermekkönyvek nyomtatott szakkatalógusát.*

* Talán ezt pótolja az alábbi három, a gyermekkönyvtermést tartalmazó bibliográfia: *Szász Eta – Kepes Ágnes: Beszélő könyvtár.* Bp. Móra, 1958. 300 p.; *Kepes Ágnes – Szász Eta: Új beszélő könyvtár.* Bp. Móra, 1969. 726 p.; *Benkő Attiláné: Gyermekirodalom 1965–1975. Könyvtári Kistükör sorozat.* Bp. MKKE, 1978. 187 p. (– a szerk.)

Amikor a hátrányos helyzet csökkentéséről, ill. felszámolásáról beszélünk, gondolkunk kell a kisközségekből nagyvárosba kerülő továbbtanulókra, ők sem lehetnek tájékoztatlanabbak, mint a jól felszerelt gyerekkönyvtárakat használók.

„Tanítsuk meg az általános iskolásokat a szabad idő hasznos eltöltésére” – írja a tanterv, de a gyerekek valós szabad ideje az esti órákat vagy a hét végét jelenti, vagyis futó látogatásokat, kapkodó könyvcserét.

A mi oktatási rendszerünkben a tanulás és a „szórakozás” (a bizonyos mértékű kikapcsolódás) egyaránt a napközis időre jut. Ezért *az iskolai munkához legszorosabban* nem a tanítási órák segítségével, hanem *a napközis csoportok fogadásával kapcsolódhat a közművelődési könyvtár.*

Mindenképpen meg kell szervezni legalább a rendszeres könyvcserét. Helyet adhatnak és csoportos foglalkozásokkal segíthetik a munkaterv szerinti úgynevezett „kulturális foglalkozásokat”.

A tanterv az irodalomgyűjtés változatos formáit javasolja (faliújság készítése, adott témában irodalmi műsor illetve bibliográfia szerkesztése, kiselőadás összeállítása stb.), a napköziben tanulók a gyermekkönyvtáros útmutatásával együttesen is felkészülhetnek erre a feladatra.

S végül a legsajátosabb gyermekolvasószolgálati munka: eligazítani, segíteni a gyerekeket az irodalmi értékek felismerésében. Törekedni kell arra, hogy a legszebb, a klasszikus gyerekönyveket elolvassák általános iskolás korukban, s a könyvtárosok gyakran beszélgessenek is velük erről egyénileg. Csak olyan alkotásokkal nevelhetünk, amelyek tartalmukban és feldolgozásmódjukban is közel állnak a gyerekek világához. Saját irodalmukban kell először felfedeztetni a szépet. – Gyakori könyvviták szervezésével adjanak minél több lehetőséget véleményük elmondására, segítsék helyes esztétikai ítéletformáló képességük kialakítását.

A közművelődési könyvtárakban ma a legelterjedtebb, a legkedveltebb munkaforma a csoportos foglalkozás, s eddig erről nem beszéltem. Szándékosan. Véleményem szerint a tantervben megfogalmazott, az iskolai munkát segítő kötelezettségeinket nem azzal teljesítjük, ha a csoportos foglalkozások számát emeljük. Legrangosabb nevelő feladat: az olvasók egyéni segítése.

Szükséges a csoportos munka is. Lehet az a közös szórakozás és együttművelődés alkalma, könyvvita, vetélkedő, író-olvasó találkozó stb. Fogadhatnak tanítási órára iskolai osztályokat is, de csak mértékkel. Vagyis meg kell találni a csoportos és az egyéni foglalkozások helyes arányát.

A csoportos munka tartalma mindig kötődjék a könyvtárhoz: ösztönözze a gyerekeket az olvasásra, a szakszerűbb könyv- és könyvtárhasználatra.

Vissza kell perelni a gyermekolvasószolgálat tekintélyét: úgy, hogy a kölcsönzést a referenz-szolgálat rangjára emeljük.

Befejezésül és összegzésül

Napjaink egyik leghevesebb könyvtári vitájában foglaltam állást, amit leírtam, sajnos, nem elsősorban a jelennek szól. Településeink tekintélyes részében ma még

alkalmatlanok az intézmények a tantervben leírtak kiteljesítésére: a rájuk háruló oktatási vagy nevelési kötelezettség erejüket meghaladó kívánalom. Mind az iskolai, mind a községi közművelődési könyvtárak állományának minősége (és mennyisége) erősen javítandó, hiányzik a megfelelő kézikönyvgyűjtemény és a szükséges feltáró apparátus. Gyakran a könyvtáros is. Fejlesztésre vár mindkét hálózat!

Az előző néhány oldalon az elmozdulási irányra tettem elvi javaslatot. Két megfontolásból. Az egyik: az általános iskolák erőteljes korszerűsítése csak félmegoldás lesz, ha a könyvtárakról megfelelően nem gondoskodunk. A több évtizedes elmaradást – a felnövekvő generációk érdekében – nagyobb tempóban kell felszámolni. Pedagógusnak és könyvtárosnak egyaránt érdeke erre ösztönözni a fenntartókat.

Vigyázni kell, hogy a két könyvtárhálózat intézményei megtartsák „egyéniségüket”, s ennek megfelelően erősödjenek. De vigyázzunk, *ne szegényítsünk!* Nehogy most a gyerekkönyvtárak változzanak – gyökeres fordulattal – iskolai könyvtárakká.

JEGYZETEK

1. CSULÁK Mihály: Könyv- és könyvtárhasználati ismeretek és az új általános iskolai tanterv. = Könyvtári Figyelő. 25.évf. 1979. 4.sz. 329–340. p.
2. KÁROLYI Ágnes: Könyv- és könyvtárhasználati képzés az általános iskolai nevelés és oktatás tervében. Segéd- és vitaanyag az 1980. évi gyerekkönyvtáros tanfolyamokhoz. Bp. OSZK KMK. 1980. 24 p.
KÁROLYI Ágnes: Az új tanterv és a közművelődési könyvtárak gyermekszolgálatára. = Könyvtár és Művelődés. Könyvtáriügyi információk vezetőknél. 1980. 1.sz. 10 p.
3. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. I. kötet. Bp. OPI. 1978. 32. p.
4. I.m. 20. p.
5. I.m. 147. p.
6. I.m. 120. p.
7. I.m. 120. p.
8. I.m. 147. p.
9. I.m. 23. p.
10. I.m. 24. p.
11. Kiegészítő taneszközjegyzék az általános iskolai nevelési és oktatási terv megvalósításához. = Művelődési Közlöny. 25.évf. 1981. 6.sz. 325–345. p.
12. Az alsófokú oktatási intézmények tankönyvjegyzéke az 1981/82. tanévre. = Művelődési Közlöny. 25.évf. 1981. 5.sz. 289–300.p.
(A Művelődési Közlöny minden esztendő első negyedévében közli a tankönyvjegyzéket. A három számjegyűek: az új tantervhez készített tankönyvek és munkafüzetek.)

